

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС

УДК 347.9

Кройт ор В.А.

ПІДСТАВИ ТА ЗАГАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНОЇ СПРАВИ У ЗАКРИТОМУ СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ

Конституцією України кожній людині гарантовано право звернутись до суду за захистом своїх конституційних прав і свобод. Виходячи із зазначеного, судова діяльність і має бути спрямована на захист цих прав і свобод від будь-яких посягань шляхом забезпечення своєчасного та якісного розгляду конкретних цивільних справ.

Наявність гарантованої можливості звернутись до суду за ефективним і оперативним захистом у випадку порушення прав і свобод громадянина — є невід'ємною ознакою демократичної правової держави. Процес побудови в Україні демократичної правової держави, становлення незалежної і авторитетної судової влади викликав необхідність проведення судово-правової реформи. Початок судово-правової реформи пов'язується з Концепцією судово-правової реформи, схваленою Верховною Радою України 28 квітня 1992 р. [1, с.21]

Основні напрямки судово-правової реформи концептуально визначені Конституцією України та тими міжнародно-правовими стандартами, що діють у цій сфері. Результатом цієї реформи має стати прийняття такого законодавства, яке створило б правову систему, яка б дійсно та ефективно захищала права й інтереси громадян і організацій.

В юридичній літературі зазначається, що процесуальне законодавство різних держав є досить різними, але все-таки можливо визначити незмінні компоненти судового процесу, які поряд із предметом захисту характеризують правосудні засади судової діяльності і судової форми захисту [2, с. 97]. При цьому справедливо пов'язується ця недостатньо досліджена проблема з існуючими в законодавстві низки держав терміну "належа права процедура" [3, с.12]. Так, ця процедура на думку американських юристів, включає до себе два елементи: оповіщення та слухання, тобто оповіщення всіх заінтересованих осіб про наступний розгляд їх справи і надавати їм можливість брати участь в її розгляді. Член Верховного Суду США Дуглас назвав оповіщення і слухання фундаментальними принципами належної правової процедури [4, с.97].

Зазначені вище положення і зумовлюють необхідність звернення до дослідження самої можливості, підставах і порядку виключення із однієї з основних засад цивільного судочинства — засади гласності. Актуальність дослідження обумовлена й тим, що протягом десятиліть розвитку цивільного судочинства ця проблема не знайшла свого належного висвітлення. Як правило ці проблеми висвітлюються тільки на рівні підручників та навчальних посібників [5, с. 39-40; 6, с. 35-36; 7, с. 42]. Торкався даної тематики й автор цих рядків [8].

ПІДСТАВИ ТА ЗАГАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНОЇ СПРАВИ У ЗАКРИТОМУ СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ

В ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод зазначено: "Кожен при вирішенні питання щодо його цивільних прав та обов'язків або при встановленні обґрунтованості будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього, має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом". Аналогічне право проголошено в Загальній декларації прав людини (ст.10), а також у ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права.

Як зазначається в юридичній літературі засада гласності цивільного судочинства базується на конституційній вимозі гласності судового процесу (п.7 ст.129 Конституції України) [5, с.39-40]. Для того, щоб конституційні засади були втілені в тканину реально функціонуючого цивільного судочинства, вони повинні бути закріплені в галузевому законодавстві. Стосовно засади гласності правосуддя з цивільних справ це означає її включення до Цивільного процесуального кодексу України, причому не тільки шляхом відтворення в нормах ЦПК України, але через розвиток і конкретизацію з урахуванням специфіки її реалізації в окремих стадіях цивільного судочинства. І хоча Конституція України (частина третя ст.8) передбачила пряму дію її норм, все ж в більшій чи меншій мірі норми-принципи, які вміщуються в ній, потребують механізму їх реалізації стосовно окремих стадій та інститутів цивільного процесу.

В п.7 частини третьої ст.129 Конституції України вказується, що однією із засад судочинства є гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами. Аналіз цього положення Конституції України дозволяє визначити, саме які найзагальніші та специфічні для судочинства у цивільних справах правові вимоги повинні увійти в зміст засади гласності та відповідної статті ЦПК України.

Як вже було зазначено у попередній публікації, в залежності від осіб, які можуть бути ознайомлені з діяльністю суду, виокремлюють гласність для сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, - гласність в вузькому розумінні цього слова і гласність для народу, чи публічність [9, с. 42]. Можливо сказати, що зміст засади гласності цивільного судочинства складають правові вимоги звернені прямо до суду (процесуальний зміст принципу гласності) і положення, які закріплюють права громадян, що виникають у зв'язку з проведенням відкритого судового розгляду (публічність).

У процесуальний зміст засади гласності судового розгляду цивільних справ входять наступні елементи: найбільш повно гласність здійснюється у відкритому судовому розгляді, який згідно ст. 6 ЦПК України, є основним елементом змісту гласності судового розгляду цивільних справ; обов'язкове повідомлення про час і місце розгляду справи; повне фіксування судового розгляду цивільних справ технічними засобами; підстави та загальний порядок здійснення розгляду цивільної справи у закритому судовому засіданні; прилюдне оголошення рішень та ухвал, якими закінчується розгляд справи [8, с.355].

Як свідчить вже сама назва цієї наукової статті є нагальна потреба зупинитись більш детально на можливості, підставах та загальному порядку здійснення розгляду цивільної справи у закритому судовому засіданні.

Щодо самої можливості здійснення розгляду цивільної справи у закритому судовому засіданні то слід висловити думку, що в певних випадках від права на відкритий судовий розгляд можна відмовитись на законних підставах. Так, у відповідності до ст. 6 Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод і ст. 16 Міжнародного пакту від 16 грудня 1966 року про цивільні та політичні права преса і публіка можуть не допускатися на судові засідання на протязі всього процесу чи його частини з міркувань моралі, суспільного порядку чи державної безпеки в демократичному суспільстві, а також коли цього вимагають інтереси неповнолітніх або для захисту приватного життя сторін або – в тій мірі, в якій це, на думку суду, вкрай необхідно, - при особливих обставинах, коли гласність порушила б інтереси правосуддя. Однак судові рішення має бути проголошено публічно.

Згідно із ст.6 ЦПК України „Гласність і відкритість судового розгляду” розгляд справи у всіх судах проводиться усно і відкрито. При цьому маємо звернути увагу на те, що ст.6 ЦПК України розміщена в Розділі I ”Основні положення”, тобто дія цієї норми розповсюджується як на провадження в суді першої інстанції, так і при провадженнях в апеляційному порядку, в касаційному порядку та при перегляді судових рішень у провадженні у зв’язку з винятковими обставинами та провадженні у зв’язку з нововиявленими обставинами.

Згідно ст. 304 ЦПК України „Про порядок розгляду справи апеляційним судом” справа розглядається апеляційним судом за правилами, встановленими для розгляду справ судом першої інстанції, з винятками і доповненнями, встановленими відповідною главою ЦПК України. Встановлені ЦПК України винятки не стосуються дії принципу гласності, тому справа і в апеляційному суді розглядається у відкритому судовому засіданні в складі трьох професійних суддів.

Процесуальний порядок розгляду справи касаційним судом врегульований ст. 333 ЦПК України, тобто у касаційному порядку справа розглядається колегією, за правилами, встановленими для розгляду справ судом першої інстанції, з винятками і доповненнями, зазначеними у відповідній главі. Як свідчить аналіз вказаної статті ЦПК України прямо не передбачає відкритого розгляду справи в цьому випадку, тому є доцільним передбачити це в ст.333 ЦПК України. Це положення також стосується і порядку перегляду судових рішень у провадженні у зв’язку з винятковими обставинами та провадженні у зв’язку з нововиявленими обставинами, бо норми, що регулюють такий порядок також прямо не встановлюють відкритого розгляду справи.

Гласність характерна і стадії виконання судових постанов. Принцип гласності означає відкритість виконавчого провадження для сторін, інших осіб, які беруть у ньому участь, осіб, які залучаються до проведення виконавчих дій та широкої громадськості [10, с.59]. Маємо зазначити великий потенціал виховного впливу стадії виконання судових постанов, який на жаль іноді використовується недостатньо.

Хоча формулювання частини першої ст.6 ЦПК України чітко вказує, що ”розгляд справи у всіх судах проводиться усно і відкрито ...”, судами як свідчить аналіз практики воно іноді розуміється буквально тільки при розгляді справ по першій інстанції. Видається, що ця норма має бути деталізована і має бути викладена в такій редакції: ”Розгляд справ у всіх судах першої, апеляційної, касаційної інстанцій та при перегляді судових рішень у провадженні у зв’язку з винятковими обставинами та провадженні у зв’язку з нововиявленими обставинами, проводиться усно і відкрито”.

ПІДСТАВИ ТА ЗАГАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНОЇ СПРАВИ У ЗАКРИТОМУ СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ

Гласність судового розгляду трактується зараз як принцип його гласності й відкритості. В діючому ЦПК України на відміну від ЦПК УРСР 1963 р. питання про гласність і відкритість судового розгляду врегульовано більш повно.

Як вже було зазначено, невід'ємним елементом змісту засади гласності цивільного судочинства виступають підстави та загальний порядок закритого судового розгляду цивільних справ. Зміст принципу гласності цивільного судочинства полягає в тому, що розгляд справ у всіх судах відкритий, за певними винятками. Так закритий судовий розгляд допускається у разі, якщо відкритий розгляд може привести до розголошення державної або іншої таємниці, яка охороняється законом, а також за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, з метою забезпечення таємниці усиновлення, запобігання розголошення відомостей про інтимні чи інші особисті сторони життя осіб, які беруть участь у справі, або відомостей, що принижують їх честь та гідність (частина третя ст. 6 ЦПК України).

Прикладом може бути публікація в газеті „Юридическая практика” про те, що в Шевченківському районному суді м. Києва вже довгий час розглядається позов судді Конституційного Суду України Н. До ресторану „Тарас”. Позивач мотивував свої позовні вимоги тим, що в результаті вживання під час обіду в ресторану „пищи с елементами твердых частиц” його здоров'ю було завдано значну шкоду. Завдану моральну шкоду позивач оцінює в 90 тис. грн. За проханням позивача розгляд справи проходить в закритому судовому засіданні [11].

Крім вказаного, важливим елементом засади гласності судочинства є також правило про прилюдне проголошення рішення. На відміну від раніше чинних правил прилюдне оголошення рішення виключено щодо всіх справ, розглянутих у закритому судовому засіданні (частина дев'ята ст. 6 ЦПК України). У випадку, якщо такої згоди не було надано, то оголошення в судовому засіданні особистих паперів, листів, записів, телефонних розмов, телеграм, інших видів кореспонденції та дослідження в судовому засіданні звуко- і відеозаписів такого характеру проходить в закритому судовому засіданні.

Нині також ЦПК України встановлено обмеження щодо оголошення в судовому засіданні особистих паперів, листів, записів телефонних розмов, телеграм, інших видів кореспонденції та дослідження в судовому засіданні звуко- і відеозаписів такого характеру. Це можливо тільки за згодою осіб, визначених у ЦК України. Йдеться, зокрема, про правила ст. 301 ЦК України, згідно з якими фізична особа має право на збереження в таємниці його обставин. Останні можуть бути розголошені іншими особами лише за умови, що вони містять ознаки правопорушення і це підтверджено рішенням суду (не має значення, в якому саме судочинстві, – цивільному, адміністративному чи кримінальному).

Слід також зазначити, що у закритому судовому засіданні можуть бути присутні лише особи, які беруть участь у справі, а в разі необхідності також свідки, експерт, спеціаліст й перекладачі.

Важливою гарантією неупередженої поведінки судді та прийняття справедливих рішень є соціальний контроль громадян в умовах гласності (відкритості) судового процесу. Публічний характер правосуддя, що забезпечує його відкритість і сприяє контролю з боку суспільства, має й ту особливість, що стимулює суддю

контролювати свою поведінку, дотримувати норм закону, відігравати належну суддівську роль. Будучи справедливим по суті, суддя своєю поведінкою у відкритому публічному процесі повинен підтверджувати цю якість. Суд над людиною передбачає її право пояснити судді та співгромадянам суть своїх вчинків, розраховуючи при цьому на розуміння. В обстановці публічності значно знижується можливість засудження невинного або призначення надмірно суворого покарання. В усіх міжнародних нормах, що стосуються здійснення правосуддя, публічність є необхідним елементом його справедливості. Публічність (гласність, відкритість) судового розгляду справ спрямована на захист сторін від таємного правосуддя (яке не підпадає під контроль громадськості) і є одним із засобів збереження довіри до судів усіх рівнів [12, с. 57].

Обсяг статті не дозволяє зупинитися на висвітленні всіх проблем, пов'язаних із підставами та загальним порядком здійснення розгляду цивільної справи у закритому судовому засіданні, але всі вони потребують подальшого глибокого теоретичного дослідження, належного законодавчого забезпечення та осмислення практики його застосування, із тим щоб подальші зміни в законодавстві сприяли насамперед подальшому забезпеченню захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб більшій доступності судового захисту вказаних осіб. Зокрема окремого дослідження підлягають питання про обов'язкове повідомлення про час і місце розгляду справи.

Список використаних джерел та література:

1. Концепція судово-правової реформи в Україні//Законодавство України, що регулює діяльність судів та визначає статус суддів України. – К.: Видавництво Право, 1996. – 317 с.
2. Решетников Ф.М. Правовые системы стран мира. – М.: Юридическая литература, 1993. – 256 с.
3. Удальцова И.В. Проблема судебного признания гражданина ограниченно дееспособным или недееспособным. – Харьков: Нац. юрид. акад. Украины, 1999. – 46 с.
4. Никеров Т.И. Административно-процессуальное право США // Государство и право. – 1997. - №2.
5. Штефан М.Й. Цивільний процес: Підручник для студ. юрид. спеціальностей вищих закладів освіти. – Вид.2-ге, перероб. та доп. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2001. – 696с.
6. Цивільне процесуальне право України: [Підручник для юрид. вузів і фак./В.В. Комаров, В.І. Тертишніков, С. Г. Пушкар та ін.]; За ред. В.В. Комарова.-Харків: Право, 1999.- 592 с.
7. Гражданский процесс Украины: Учебное пособие. – Х.: "Одиссей", 2003. – 352 с.
8. Кройтор В.А. Зміст принципу гласності цивільного судочинства: процесуальний аспект // Вісник Національного університету внутрішніх справ.-2004.-№25.-С.354-360.
9. Гражданский процесс: Учебник/Под ред. В.А.Мусина, Н.А.Чечиной, Д.М.Чечота. – М.: "Проспект", 1998. – 480 с.
10. Виконання судових рішень: Навч. посіб./М.Й.Штефан, М.П.Омельченко, С.М.Штефан. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 320с.
11. Судья КСУ судиться с рестораном (история о возмещении морального ущерба на 90 тыс. грн.) // Юридическая практика.-№ 25.-22 июля 2004 г.
12. Кононенко В.І. Неупередженість суддів//Вісник Верховного Суду України. - № 2. – 2002.

Надійшла до редакції 15.04.2007 р.